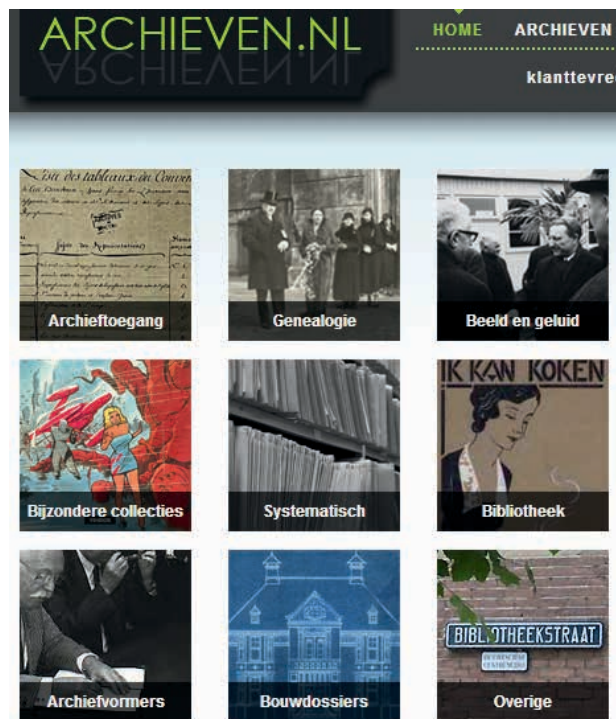

Op zoek naar digitale bronnen

Groot nieuws begin februari: het Algemeen Rijksarchief en de Rijksarchieven in de Provinciën maken miljoenen akten en parochieregisters online raadpleegbaar. Het titanenwerk is nog niet volledig afgerond, maar op termijn worden meer dan vijftien miljoen pagina's genealogische bronnen gratis toegankelijk en dat na slechts een handvol klikken met de muis. Het online plaatsen van deze registers, akten en tafels is het laatste voorbeeld van een voorlopig nog zeer klein, maar steeds groeiend aandeel bronnen dat elke lokale historicus op zijn/haar computerscherm kan toveren. Het is echter moeilijk om de bomen door het digitale bos te zien. Deze bijdrage wil in vogelvlucht enkele belangrijke digitaliseringsprojecten die ook relevant zijn voor lokale historici overschouwen.

De digitale revolutie heeft ook het (lokaal) historisch onderzoek grondig veranderd. Archivarissen worden uitgedaagd na te denken over hoe ze de huidige stroom aan digitale bestanden dienen te bewaren. Vorschers van hun kant leggen steeds vaker een schaduwarchief van digitaal gefotografeerde archiefstukken aan.

regelmatig resultaat op want een groeiend deel van de historische studies en naslagwerken zijn online, in *full text* zoals dat heet, raadpleegbaar. Dit artikel laat deze evoluties links liggen en focust op nog een ander effect van digitalisering, nl. het aanbieden van historische bronnen voor raadpleging op een computerscherm.

De Nederlandse portaal-site archieven.nl biedt de bezoeker een duidelijk overzicht van de beschikbare bronnen.

Daarvoor is hun heuristiek meer dan waarschijnlijk gestart met een rondje googelen. Dat levert zelfs

In tegenstelling tot gidsland Nederland, waar de heemkundige op zoek naar digitale bronnen kan surfen naar handige en geactualiseerde (portaal-) sites als www.archieven.nl, www.historici.nl en www.geheugenvannederland.nl, is het digitale landschap in Vlaanderen en België meer versnipperd. Een volledig overzicht geven van alle digitaal beschikbare bronnen is onmogelijk en bovendien zou dit meteen weer verouderd zijn. Daarom zetten we na een korte stand van zaken de voornaamste spelers in de schijnwerpers. We vertrekken hierbij vanop vertrouwd terrein, nl. bij de lokale erfgoedcellen en archieven, om daarna de nationale en internationale instellingen in de kijker te zetten.

Stand van zaken

Steeds meer bewaarinstellingen stellen een deel van hun documentatiebestand als pdf-bestand of digitale afbeelding – transcriptie al dan niet inbegrepen – beschikbaar voor raadpleging thuis of op computers in de bewaarinstelling. Voorlopig is nog maar het topje van de ijsberg aan documenten in Vlaanderen gedigitaliseerd. In het NUMERIC-rapport uit september 2009 berekent Jeroen Walterus dat op dat moment 0,84% van de manuscripten, oude drukken, boeken, kranten, tijdschriften en

los drukwerk in Vlaamse collecties en 2,6% van de archiefcollecties in Vlaanderen gedigitaliseerd is. Voor beeldmateriaal (17,7%), objecten en artefacten (18,25%) en audiovisueel materiaal (10,47%) is de situatie eind 2009 iets rooskleuriger, maar er blijft nog heel wat werk op de plank. Digitalisering zal in de eerste jaren de uitstappen naar archief en bibliotheek dus heus niet vervangen.

Omdat digitalisering een tijdrovend, technisch complex en duur proces is, hebben de meeste archieven, bibliotheken en documentatiecentra ervoor geopteerd om voorrang te geven aan het elektronisch beschikbaar stellen van toegangen en catalogi. Archiefinventarissen en – gidsen, bv. van de Rijksarchieven, kunnen in pdf-bestand of via een boomstructuur doorzocht worden en verwijzen naar archiefstukken. Elektronische catalogi voor het zoeken naar oude drukken als de *Short Title Catalogus Vlaanderen* of *Abraham*, de elektronische bestandsopgave van het krantenbezit van de Vlaamse bibliotheken en erfgoedinstellingen, zijn hier ook een voorbeeld van. Ook de *Archiefbank Vlaanderen*, die private archieven in Vlaanderen en Brussel oplijst, is een soortgelijk initiatief.

Archiefbank Vlaanderen inventariseert private archieven in Vlaanderen en Brussel.

Hoe nuttig dergelijke toegangen ook zijn, het wordt pas echt interessant als aan de instrumenten ter ontsluiting meteen ook het digitale bestand van de bron gekoppeld zou worden. Het Antwerpse Felixarchief pioniert hier. Eind 2011 bood het stadsarchief van de Scheldestad meer dan 21000 nummers digitaal aan. Ook de Rijksarchieven investeren in deze toepassing, maar we zijn nog lang niet aanbeland bij een situatie waarbij de informatiesnelweg je meteen bij de bronnen afzet. Het

archief induiken en de bochtige wegen van de heuristisch bewandelen: het blijft onontbeerlijk voor iedere heemkundige.

Archiefinventarissen en –gidsen van de Rijksarchieven: <http://search.arch.be/nl/zoeken-naar-archieven>.

Short Title Catalogus Vlaanderen: <http://www.vlaamse-erfgoedbibliotheek.be/databank/stcv>

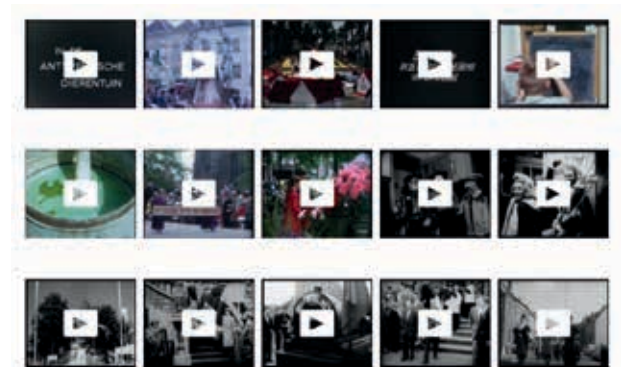
Abraham: <http://database.abraham-online.be/>

Archiefbank Vlaanderen: <http://www.archiefbank.be>

Felixarchief: <http://www.felixarchief.be>

Erfgoedbanken

Voor een verkenning van het lokale erfgoed dat digitaal ontsloten is, loont een bezoek aan de website van de plaatselijke erfgoedcel steeds de moeite. Een aantal erfgoedcellen heeft ook een eigen erfgoedbank waarop beeldmateriaal, filmpjes, verhalen en documenten beschikbaar zijn. Een overzicht van deze erfgoedbanken is te vinden op de website van FARO. De collectie van het *Huis van Alijn*, het museum voor folklore en volkscultuur in Gent, is minstens even breed.

In de collectie van het Huis van Alijn vind je onder meer verschillende filmpjes.

Erfgoedcellen: <http://www.erfgoedcellen.be/>
Overzicht FARO van erfgoedbanken: <http://www.faronet.be/web-links/beeldbanken>

Huis van Alijn: <http://www.huisvanalijn.be/ontdek>

Lokale archieven

Naast de website van de plaatselijke erfgoedcel is ook die van het lokale archief een uitstekend vertrekpunt. De eerste bronnen die daar in het digitaliseringsvizier komen zijn vaak geconsulteerde stukken. Meerdere stads- en gemeentearchieven kennen dergelijke projecten, al zijn de gedigitaliseerde bronbestanden vaak enkel op de computers van het archief zelf raadpleegbaar. De genealogische bronnen en hun tafels waarmee dit artikel begon, gelden als schoolvoorbeeld van de vaak bevroegde bron, maar ook andere interessante documenten zoals de negentiende-eeuwse stadsverslagen uit Turnhout of Oostende staan hoog op de prioriteitenlijst. Exemplarisch voor de digitalisering van vaak geraadpleegde bronnen of topstukken is het project *Historische Bronnen Brugge*, dat zich richt op documenten met een hoge culturele en historische waarde. Bij dit laatste project krijgt de gebruiker niet enkel een digitale versie van de bron voor zich, maar kan hij of zij profiteren van de duiding bij de stukken.

Via het project *Historische Bronnen Brugge* kan een gebruiker digitale versies van bronnen met hoge culturele en historische waarde raadplegen. Bovendien kan hij of zij hierbij profiteren van duiding bij de stukken.

Nog een hoogstaand project is de digitale ontsluiting van het Zonnebeekse Abdijarchief, waar de heemkundige kring De Zonnebeekse Heemvrienden een niet onbelangrijke rol in heeft gespeeld. In een streek waar de vernielingen van de Eerste Wereldoorlog voor een blinde vlek in het bronnenbestand gezorgd hebben, werpt dit ancien régime-abdijarchief een uniek licht op de geschiedenis van de Westhoek en centraal-West-Vlaanderen. Alle archiefstukken zijn digitaal gefotografeerd, beschreven en getranscribeerd. Trefwoorden invoegen in het zoekveld van de databank volstaat om tot bij

de relevante documenten gebracht te worden.

Lokale digitaliseringsprojecten zijn de heemkringen doorgaans bekend. De reden hoeft niet ver gezocht te worden: niet zelden zijn het enthousiaste heemkundigen die als vrijwilliger in het archief of de bibliotheek de documenten digitaliseren en/of transcriberen. De verzamelde man- en vrouwkracht van de vrijwilligers laat toe om niet alleen topstukken aan te pakken, maar erg grote en vaak maar rudimentair geïnventariseerde archiefbestanden te ontsluiten. In dit verband verdient het project *Itinera Nova* waarbij vrijwilligers de meer dan duizend registers van de Leuvense schepenbank inscannen en transcriberen, zeker een vermelding. Het valt te hopen dat deze nieuw ingeslagen weg ook door andere bewaarinstellingen navolging krijgt waardoor vele kilometers moeizaam raadpleegbaar archief ter beschikking zouden komen van lokale historici.

Stadsarchief Turnhout: <http://www.stadsarchiefturnhout.be/nl/1803/content/2618/digitale-bronnen.html>

Stadsarchief Oostende:
<http://www.oostende.be/archief>

Historische Bronnen Brugge:
<http://www.historischebronnenbrugge.be>

Abdijarchief Zonnebeke:
<http://www.kuleuven-kulak.be/doza>

Itinera Nova:
<http://freyja.uni-koeln.de:8585/in/home>

Rijksarchieven en documentatiecentra

Het Algemeen Rijksarchief en de Rijksarchieven in de Provinciën investeert vooral in toegangen, maar maakt ook documenten online raadpleegbaar. Een zoekopdracht begin maart 2013 naar gedigitaliseerde archiefbestanden leert dat 53 archiefbestanden - tienduizenden inventarisnummers - online raadpleegbaar zijn voor wie zich registreert en inlogt. De genealogische bronnen maken het leeuwendeel uit van deze digitale collectie, maar ook interessante bestanden als het archief van de Vliermaalse schepenbank, de akten verleden voor de Kortrijkse schepenen en de verzameling zegelafgietfels van het Rijksarchief zijn elektronisch beschikbaar. De meest recente aanwinst is de digitalisering van de *Statistische Jaarboeken voor België* van 1870 tot en met 1995 die voor elke gemeente een schat aan cijfermateriaal bevatten.

De Koninklijke Commissie voor Geschiedenis plaatst haar publicaties en bronnedities die niet langer leverbaar zijn, zoals de Brabantse haardtellingen uit de veertiende tot de zestiende eeuw of de beschrijving van de Haspengouwse adel door Jacques de Hemricourt (+ 1403), in pdf-formaat online.

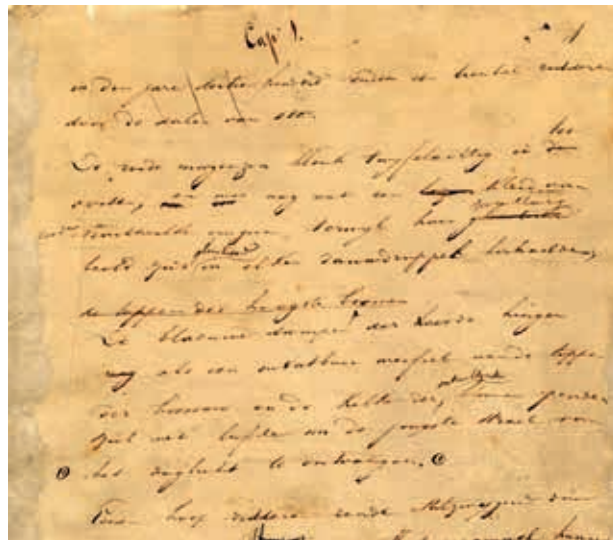
Samen met de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis heeft het Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis de verslagboeken van bestuursvergaderingen van de Belgische Werkliedenpartij, een zeldzaam stuk archief dat de Tweede Wereldoorlog overleefde en ook van belang is voor de lokale sociale geschiedenis, online geplaatst. Op de website van het Amsab-ISG vindt de onderzoeker onder de rubriek 'Digitale Bronnen' ook de scans van activiteitenverslagen van ABVV en ACOD en een uitgebreide selectie aan socialistische pers.

Het Amsab-ISG plaatste de verslagboeken van bestuursvergaderingen van de Belgische Werkliedenpartij online.

Het KADOC, het documentatiecentrum voor de katholieke zuil, is eveneens op de digitaliseringskar gesprongen. Via de LIAS-databank zijn niet alleen de inventarissen, maar ook een selectie aan verkiezingsaffiches online te bekijken. Het Studiecentrum Oorlog en Maatschappij (SOMA) heeft haar archiefbestanden beschreven in de Pallas-catalogus. Daar staat opgelijst welk deel van het archief al gedigitaliseerd is. Onder meer de overzichtsverslagen van het Duitse militaire bestuur in het bezette België tijdens de Tweede Wereldoorlog, met algemene vaststellingen over de rantsoeneringspolitiek en het verzet, zijn via het internet toegankelijk en bieden mogelijk interessante informatie over lokale praktijken en gebeurtenissen.

Het *Letterenhuis*, het archief en dus ook geheugen van de Vlaamse literatuur, ontsluit via haar Agrippa-databank een groot deel van haar collectie digitaal. De meerderheid van de iconografische bronnen, zoals foto's, affiches van literaire avonden 'te lande', tekeningen en prenten, die al in Agrippa zijn opgenomen, verschijnen ook meteen als zoekresultaat.

Op de website van het Letterenhuis vind je bijvoorbeeld de eerste bladzijde van het handschrift van 'De Leeuw van Vlaenderen' van Hendrik Conscience.

Algemeen Rijksarchief en de Rijksarchieven in de Provinciën: <http://search.arch.be/nl/zoeken-naar-archieven>

Koninklijke Commissie voor Geschiedenis: http://www.kcgeschiedenis.be/nl/biblioNumerique/editionsEpuissees_nl.html

AMSAB-Instituut voor Sociale Geschiedenis: <http://www.amsab.be> en <http://www.amsab.be/bwpob>

LIAS-databank KADOC: <http://kadoc.kuleuven.be/nl/coll/index.php> (klik op DigiTool)

Pallas-catalogus SOMA: http://www.cege-soma.be/docs/Invent/digarclist_nl.htm
Letterenhuis: <http://www.letterenhuis.be>

Bibliotheken

Onder de koepel van de Europese Digitale Bibliotheek *Europeana*, die zich o.m. tot doel stelt om het Europese culturele erfgoed digitaal beschikbaar en doorzoekbaar te maken, werkt de *Koninklijke Bibliotheek Albert I* aan het Belgische luik, de *Belgica*. Kost-

bare manuscripten, muziekpartituren, munten en penningen, maar ook cartografisch materiaal (bv. de Kabinetskaart van Oostenrijkse Nederlanden door de graaf de Ferraris) en kranten met hun lokaal en regionaal nieuws kan iedere lokale historicus op het scherm toveren.

De Europese Digitale Bibliotheek Europeana maakt het Europese culturele erfgoed digitaal beschikbaar en doorzoekbaar.

Voor die laatste, kwetsbare categorie slaat de Koninklijke Bibliotheek sinds 2004 de handen in elkaar met het Studiecentrum Oorlog en Maatschappij (SOMA). Op termijn moet de ganse Belgische dagbladpers tussen 1831 en 1970 en de Belgische artistieke pers tussen 1871 en 1958 digitaal beschikbaar en doorzoekbaar zijn via OCR, zij het enkel in de leeszaal van de afdeling Kranten in de Koninklijke Bibliotheek. Voorlopig is een selectie van 30 titels van diverse politieke strekkingen en uit verschillende periodes raadpleegbaar. Op de website *The Belgian Warpress* kunt u de clandestiene pers uit beide wereldoorlogen opzoeken en – daar waar het auteursrecht dat toelaat – ook online doorploegen. Het grootste deel van de sluikpers moet echter op de terminals in de leeszaal van het SOMA geconsulteerd worden. Ook het digitaal krantenarchief van het Stadsarchief van Aalst en de website Historische Kranten voor de streek Ieper-Poperinge zijn boeiende sites voor heemkundigen uit deze regio's.

Recent hield ook de Vlaamse Erfgoedbibliotheek de digitale bibliotheek *Flandrica* boven de doopvont waarbij de zes partners van de Erfgoedbibliotheek, waaronder de drie grote Vlaamse universiteitsbibliotheken, hun grootste schatten digitaal beschikbaar maken. De handige zoekfunctie vergemakkelijkt aanzienlijk het snuisteren in deze diverse digitale collectie die momenteel een 300-tal stuks

telt. Het moge duidelijk zijn dat de *Belgica* noch de *Flandrica* hun Franse tegenhanger *Gallica*, die de kaap van twee miljoen gedigitaliseerde stukken heeft gerond, naar de kroon kunnen steken, maar de digitale collectie groeit gestaag.

Voor de universiteitsbibliotheken springt vooral de rijke en zeer gevarieerde gedigitaliseerde collectie van de Universiteit Gent in het oog, maar ook de universiteitsbibliotheken uit Leuven en Antwerpen bieden online bronnen aan (vaak via *Flandrica*).

Europeana: <http://www.europeana.eu>

Belgica:

http://belgica.kbr.be/nl/accueil_nl.html

The Belgian Warpress:

<http://warpress.cegesoma.be/nl>

Stadsarchief Aalst: <http://aalst.courant.nu/>

Historische Kranten:

<http://www.historischekranten.be>

Flandrica: <http://www.flandrica.be>

Gallica: <http://gallica.bnf.fr/>

Universiteitsbibliotheek Gent:

<http://adore.ugent.be/>

Beeld- en verhalenbanken

Bekend en zeer relevant voor lokale historici zijn de verschillende beeldbanken die Vlaanderen rijk is. De ingescande foto's brengen het lokale erfgoed in al haar facetten tot leven. De meeste grote steden, maar ook regio's en provincies hebben een eigen beeldbank, zoals Beeldbank West-Vlaanderen. Een overzicht van de bestaande beeldbanken is te vinden op de website van FARO en de website van Heemkunde Vlaanderen. Ook de hierboven beschreven erfgoedbanken leveren lokaal beeldmateriaal aan.

De voornaamste kunstmusea van Brugge, Gent en Antwerpen ontsluiten een deel van hun collectie online. Ook de grote Brusselse musea zoals het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten en het Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis hebben online catalogi waar je als onderzoeker meteen ook beeldmateriaal bij gereserveerd krijgt. Het interessantst voor lokale historici is echter de online fototheek van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium die zoeken naar afbeeldingen van kunstvoorwerpen uit de eigen gemeente toelaat.

Via de online fototheek van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium kan je zoeken naar afbeeldingen van voorwerpen uit je eigen gemeente.

Het museum van de Nationale Bank van België heeft onlangs haar collectie noodgeld uit de Eerste Wereldoorlog online geplaatst. Op hun website kan de lokale onderzoeker per gemeente en zelfs deelgemeente speuren naar deze betaalmiddelen.

Bouwkundig erfgoed is geïnventariseerd door het agentschap Onroerend Erfgoed. Hun inventarissen omvatten niet alleen markante architectuur, maar ook bijzondere landschappen, archeologisch erfgoed, orgels, oorlogserfgoed uit de Grote Oorlog en maritiem erfgoed. Zoekresultaten zijn vergezeld van een beschrijving en ook bijna altijd van één of meerdere foto's. Handig meegenomen voor de heemkundige is dat je bij het zoeken kunt beperken op gemeente, deelgemeente en zelfs de straat. Foto's van beschermde monumenten en landschappen zijn ook terug te vinden op www.erf-goed.be, een initiatief van ArcheoNet.be.

Zelfs de meest vluchtige categorie onder de historische bronnen, de mondelinge bronnen, ontsnapt niet aan de digitaliseringswoede. Heel wat verhalen en getuigenissen zijn in neergeschreven vorm op een website beland of digitaal te beluisteren. De Vlaamse Volksverhalendatabank laat zoeken per gemeente toe en leidt zo de gebruiker naar een schat van verhalen en sages over spoken, heksen en betoverde kastelen uit eigen streek. Ook op de verschillende erfgoed- en archiefbanken stuit de lokale historicus vaak op boeiende verhalen.

Via de Vlaamse Volksverhalendatabank kan je zoeken naar verhalen en sages over spoken, heksen en duivels uit je eigen streek.

Overzicht beeldbanken: <http://www.faronet.be/web-links/beeldbanken>

Overzicht beeldbanken: <http://www.heemkunde-vlaanderen.be/regionale-beeldbanken/>

Beeldbank West-Vlaanderen: <http://www.beeldbankwest-vlaanderen.be/collecties>

Kunstmusea Brugge, Gent en Antwerpen: <http://www.vlaamsekunstcollectie.be/nl/zoeken.aspx>

Koninklijk Museum voor Schone Kunsten: http://www.fine-arts-museum.be/site/Nl/frames/F_online.html

Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis: <http://carmentis.kmkg-mrah.be>

Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium: <http://www.kikirpa.be/www2/ww-wopac/nl/object.html>

Nationale Bank van België (noodgeld): http://www.nbbmuseum.be/catalogs/necessity/start_nl.htm

Agentschap Onroerend Erfgoed: <http://www.onroerenderfgoed.be/aanbod/inventarissen>

Vlaamse Volksverhalendatabank: <http://www.volksverhalenbank.be/mzoeken/index.cfm>

... en een internetbedrijf

Een laatste speler op het digitale veld bevindt zich niet in Vlaanderen, maar heeft haar hoofdzetel in Californië. Internetbedrijf Google, bij de internetgebruiker het meest bekend voor de gelijknamige zoekrobot, kondigde eind 2004 ook een ambitieus bibliotheekproject aan. *Google Books* (<http://books.google.be/>) moet de collectie van grote wetenschappelijke bibliotheken online raadpleegbaar maken. Het grote aanbod op *Google Books* is dankzij het partnerschap van deze Amerikanen met de Universiteit Gent ook bijzonder relevant voor Vlaanderen. Titels waarvan het auteursrecht verstreken is, kun je op het scherm raadplegen en als pdf-bestand downloaden. Voor bronnen als oude drukken, maar ook voor heemkundige studies uit de negentiende eeuw, is de kans reëel dat je ze via de vermelde link kan opsnorren.

Ondertussen zijn meer dan 20 miljoen titels ingescand. Dit project brengt zonder twijfel een schat aan kennis bij iedereen die er op zoek naar gaat, maar *Google Books* kan ook op kritiek rekenen. De plannen van het bedrijf met deze schat aan informatie zijn niet duidelijk, maar commercieel gewin valt zeker niet uit te sluiten. Bovendien voelen veel Europese bibliotheken er weinig voor om de digitale versie van hun erfgoed op een computerserver volledig buiten hun controle aan de andere kant van de oceaan te plaatsen. Aan ambitie in ieder geval geen gebrek bij *Google*: tegen het einde van dit decennium willen de medewerkers van *Google* alle boeken in de wereld ingescand hebben.

Je merkt het: de digitaliseringstrein dendert voort...

Tim Piceu
KU Leuven Kulak

1 <http://search.arch.be/>

2 Een overzicht van de digitaal raadpleegbare bronnen vind je onder de rubriek Bronnen: <http://www.historici.nl/Onderzoek/alfabetisch>

3 http://www.faronet.be/files/NUMERIC_onderzoeksverslag%20Vlaanderen_FARO_sept2009.pdf

4 OCR of Optical Character Recognition. Zie <http://belgica.kbr.be/pdf/jour/gebruikersHandleiding.pdf>

5 Over noodgeld verscheen in het jongste nummer van *Tijd-Schrift* een artikel van Paul Degraeve. P. DEGRAEVE, 'Geld in nood. Gemeentelijk noodgeld tijdens de Eerste Wereldoorlog', *Tijd-Schrift*, 3 (2013), nr. 1, 7-27.

